

MİLLÎ EGEMENLİK VE TEMSİLİ

Prof. Dr. KEMAL DAL

I. GENEL OLARAK

A. Egemenlik Kavramı

Egemenlik (soverameti) öteden beri tartışılagnelmiş bir kavramdır. Dilimizde hâkimiyet, hükümranlık deyimleri zaman zaman egemenlik deyimi ile eş anlamda kullanılmaktadır.

Hâkimiyet, daha çok, devletin ülke ve milleti üzerindeki otoritesini, yukardan aşağıya doğru, duruma hâkim ve sahip olmasını anlatır. Hükümranlılık ise Arapça ve Farsca eklerden yapılmış (Arapça hüküm, Farsca-rân'dan) hüküm ve saltanat süren anlamında, idare edenlerin hüküm ve saltanatını anlatır.

Egemenlik dilimize sonradan kazandırılmış bir kelimedir. Bir toplumun bağımsız olarak, kendi kendine hareket etmesini, karar almasını, kimseden emir ve kumanda almadan kendi işlerini yürütebilmesini, kendi kendine yeterliliğini anlatmada daha yerinde bir terim olarak tutunmuştur.

Millî egemenlik, bir milletin bağımsız olarak kendi kendine karar verip hareket etmesi ve hiçbir baskı ve etki altında kalmadan, kendi yönetimini kendisinin tayin etmesi demektir. Yani bir millet kaderini tayinde, kendi gücü ile, bağımsız olarak iç ve dış engelleri aşarak, kendi kaderini ve kendi siyasî düzenini kurma gücüne sahip ise, o millet egemendir. Böyle bir milletin bu işleri yapmadaki üstün gücüne millî egemenlik denir.

B. Egemenliğin Gelişmesi

1) *Egemenliğin Teokratik İzahı*: Egemenliğı teokratik açıdan izah edenler, bütün güç ve kuvvetin Allah'tan kaynaklandığını kabul etmektedirler. Bu, bütün gücün ilahî kudrete, Allah'a ait olduğu esastır. Bu düşünce ve inanç, ilk çağlardan beri süregelenmiştir. Değişik aşamalarda değişik şekillerde açıklaması yapılmışsa da, esasında egemenlik hep ilâhî kudrete aittir denmiştir. İlâhî kudret, egemenliğı, ya kendisi insanlar hayrına kullanmıştır ya da kendi vekilleri vasıtasıyla kullanmıştır.¹

¹ Bertrand de Fouvenel, *Du Pouvo-Oir*, Hachette, Paris 1972, s. 40-45. Georges Burdeau, *Droit Constitutionnel Et Institutions Politiques*, Librairie générale de Droit et de Jurisprudenc, Paris 1976, s. 123

Jacques Ellul, *Histoire des Institutions*, T. Second, s. 160, 163, 229, 277, 299.

İlâhî hâkimiyet kavramı üzerinde fazla durmayacağız. Bugün yerini toplum hâkimiyetine bırakmıştır. İlâhî egemenliğe göre meydana getirilen devlet düzeni, teokrasi ismini alır.

2) *Egemenliğin Demokratik İzahı*: Egemenliğin ilâhî kudrete ait olarak ortaya konması, bu kavramın gelişmesinde ilk aşamadır. İlâhî kudretin temsilcisi olarak, onun egemenliğini kullananların, giderek bunu, insanların yararına kullanabilmek için elinde bulundurduklarını ileri sürdükleri görülüyor.² Hatta St. Thomas d'Aquin, idare edenlerin demokratik şekilde halk tarafından seçimi yolunu da açık tutuyor.³ Bu düşünceler 14. asırda Padua'l Marcile tarafından daha net bir şekilde anlatılmıştır. Yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması gerektiğini ve yasama yetkisinin halka ait olduğunu, ilk defa bu düşünür söylemiştir.⁴

Millî egemenlik fikrinin doğuşu bu başlangıçlardan sonra 18. asırda hızlanmıştır. Bunda Fransız düşünürü J.J. Rousseau'nun büyük rolünü burada belirtmek gerekir.⁵ 18. asır Fransa'sında J.J. Rousseau'nun oluşturduğu sosyal anlaşma ile meydana getirdiği müşterek irade, 1789 Fransız İhtilali'nden sonra, millet iradesi, millî irade ismini almıştır. 1789 Fransız İhtilali, J.J. Rousseau'nun sosyal anlaşması ile oluşturduğu toplumu millet haline dönüştürmüştür. Bunda Fransız düşünürü Sieyès'in önemli rolü vardır. Fransız Yasama Meclisi'ne (Etats-Generaux) Tiers-Etat dediği toplum kesiminin katılması ve kanunların yapılmasında söz sahibi olmaları, millet denen toplum kompozisyonunun oluşmasını sağlamıştır. Böylece fertlerin teker teker katkıda bulunduğu toplum, millet olmuştur. Bunların iradelerinin birleşmesinden oluşan toplum iradesi de, millet iradesi-millî irade ismini almıştır. Bu irade bütün millet fertlerinin katkısı ile oluştuğu için onlara kendisini kabul ettirmiş en meşrû hukukî güç ve irade olarak kabul edilmiştir. Meşrû hükûmet ve kanun buna dayanmıştır. Bütün bunları

² a.g.e., (Thomas d'Anquin'in fikirleri, s. 149. St. Thomas d'Aquin'in demokratik egemenliğe istikamet gösteren düşünceleri için bkz. Michel Curtis, The Great Pubitical Theories, Volum 1., s. 187.)

³ G. Mosca G. Bouthaul, Histoire des Doctrines Politiques, Bibliotheque Payot, Paris 1965, s. 65.

⁴ a.g.e., s. 71.

⁵ İnsan ilkel olarak tabii hayatta yaşarken devlet düzenine geçmiştir. Bu, kişinin ferdî iradesini topluma devretmek suretiyle, toplum iradesini oluşturacak bir sosyal anlaşma oluşturuyor. Toplum iradesinin oluşmasında sosyal mukavelenin tarafları olan fertler, eşit olarak iradelerini topluma devrederek katkıda bulunmaktadırlar. Herkesin eşit katılmasından oluşan toplum iradesi, meydana gelen devlet düzeninde hukuken ve meşru olarak en güçlü iradedir. Kanun koymak bu iradeye aittir diyordu Paussean.

yapabilen millete de egemen millet denmiştir. Bu irade aynı zamanda millet egemenliği ismi ile anılmıştır.

Bu millî egemenlik kavramına reaksiyon olarak, bir de halk egemenliği kavramı geliştirilmiştir. Millet egemenliği, fertlerin ayrı kişiliğe sahip olmadan bir bütünü tamamlaması ve bütün fertlerin üstünde bir tüzel kişilik oluşturmasıdır.

Halk bir toplumdur. Bir toplumda fertler birbirine eşit ve her biri ayrı bir kişidir. Kendisini oluşturan fertler bu toplum içinde kişiliklerini korurlar, aynen J.J. Rousseau'nun toplum iradesi gibi bir iradeyi oluştururlar, fakat kendi iradelerini de kaybetmezler.⁶

C. Millî Egemenliğin Sonuçları

Egemenlik millettir, bir bütündür, parçalanamaz, bölünemez ve devredilemez.⁷ Bu niteliklere sahip olan egemenliğin yegane sahibi millettir. Millet bütünü fertleri, birbirine kaynaşmış bir tüzel kişiliktir. Ancak böyle bir toplum kompozisyonu, bu özellikleri gösteren bir egemenliğe sahip olabilir. Egemenlik doğrudan kullanılmadığı için seçim yolu ile temsilcilerin yetkisi haline dönüştürülebilir.⁸

D. Egemenlik ve İktidar

İktidar, devletin siyasî iktidarı, devlet iktidarı, devlet idaresi, hükümet etme deyimleriyle anlatılmaktadır. Devletin siyasî iktidarı, devlet içinde emir ve kumanda etme gücü, kural koyma yetkisi olarak da ifade edilmiştir. Devleti idare etmek ve iktidarı yönetmek için, onu biçimleyip idare edenlerin onu bir güç olarak ortaya koyması, egemenliğin sahibine aittir. O halde, devlet iktidarı için, egemenliğin sahibinden kaynaklanan, devlet idare etme gücü ve kuvveti denebilir. Bu güç ve kuvvet ile idare edenler emirler verir, kurallar koyar.

Devlet iktidarının egemenlikten kaynaklanan gücünü, anayasa ortaya çıkarır. Anayasa, egemenliğin sahibinin gücünü kanalize eder, onu bir devlet gücü ve kuvveti şeklinde ortaya çıkarır. İktidar devamlı olarak devletindir. İktidarı harekete geçiren idare edenlerdir. Bunlar değişebilirler. Bu, egemenliğin sahibinin rızasıyla olur.

⁶ Millet, halk, millî egemenlik, halk egemenliği kavramları için bkz. Facques Maritain I, *Homme et L'Etat*, s. 4, 23, 26 vd.

⁷ 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi 3. maddesi

⁸ André Hauriou et Jean Gicquel, *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, Paris 1980, s. 373.

Devlet iktidarı, kanun koyuculuğunu egemenlikten alan bir güç ve kuvvet olduğu için, bütün güçlerin ve kuvvetlerin üstünde bir otorite olarak görünür. Devletin kurallarını uygular uymayanları yudurur.⁹

E. Egemenliğin Temsili

1) *Temsilin Gerekliliği*

Doğrudan demokrasi ancak antik devirde ve az nüfuslu toplumlarda uygulanabilmektedir. Bugün, milyonlarca insandan meydana gelen milletlerin bir meydana toplanarak egemenliğini kullanması, karar alması, kanun çıkarması mümkün değildir. Milletler sahip oldukları egemenliği direkt olarak kullanamazlar. Bu sebepten kendilerine temsilci bulmak yolu ile egemenliği kullanmak zorundadırlar. O halde temsil, egemenliğin vaz geçilmez bir vasıtasıdır. Millet, kendi egemenliğini kendisi kullanamadığı için onu yapabilecek nitelikte kimselere havale etmektedir. Böylece temsil bir taraftan vaz geçilmez bir vasıta bir taraftan da mantıktır.¹⁰

2) *Temsilin Aracı, Seçim*

Egemenliğin temsili, seçim yolu ile sağlanır. Seçim, egemenliğin sahibinin kabul ettiği anayasa ile meydana getirdiği devlet düzeninde, iktidarın kim tarafından kullanılacağını tesbit eder. Bu bir çeşit tercihtir. Bu tercih, millet denen tüzel kişiliğe sahip insan kümesinin, iradesini ortaya çıkaran bir usuldür. Bu tercihi, seçmen olma hakkına sahip olanların hepsi oy kullanarak yerine getirir. Seçim, anayasada devlet iktidarını elde etmenin yolu olarak gösterildiği için, ancak bu yolla devlet iktidarına gelinebilir. Seçim yolu ile milletin temsilcisi olma, seçilene devlet gücünün geçmesini sağlar.

3) *Temsilin Karakteri*

Egemenliğin sahibi olan millet, seçim yolu ile temsilcisine o şekilde temsil yetkisi verir ki; temsilcinin aldığı karar, yaptığı iş ve kullandığı oy, sanki millet tarafından alınmış karar gibi hukukî hüküm ve sonuç doğurur.

Temsil, millî bir temsildir. Seçmen, oy vermek suretiyle temsilci olacak kimseyi seçerken bir ön talimat vermez. Seçilenler hiçbir şekilde kendisini

⁹ Bülent Nuri Esen, Anayasa Hukuku'nun Genel Esasları, s. 183.

Tarık Zafer Tunaya, Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1969, s. 314 vd.

G. Burdeau, Droit Constitutionnel et Institution Politique, Paris 1976, s. 129 vd.

¹⁰ Monterquieu Esprit des Lois L. XI. 6; Duverger, Institution Politiques et Droit Constitutionnel Presse unt. de France, Paris 1970, s. 99 vd.

seçenlere hesap vermek zorunda değildir. Seçmenlere devlet iktidarının devri, geçici bir zaman içindir.¹¹

4) *Temsilin Çağdaş Gelişmesi*

Temsil, çağımızda politik etkilerle değişmektedir. Temsilci seçimlerde, seçmenin oyları ile ortaya koyduğu kamu oyunu parlamentoda yansıtmak ve bundan çıkan parlamento kompozisyonunu oluşturmak için temsil görevi yapar.¹² Ama temsilci seçilen kimsenin, kendisi ve partisi de bir taraftan konuşma, toplantı ve programlarıyla kamu oyunu etkiler. Seçmenle, seçilen arasında tek yönlü bir ilişki yoktur, karşılıklı etkileşim vardır.

Günümüzde seçmen, millî iradenin oluşmasında partiye ve programa önem vermektedir. Böylece seçmen topluluğunun karşısında, değişik fikir ve düşünceleri savunan kadrolardan oluşmuş partiler vardır. Seçmen, temsilci için oy kullanırken iktidarı kullanacak parti seçimini de yapmış olmaktadır. Günümüzde, temsili sistemde tam anlaşılamayan birçok konu vardır:

- a) Milleti tek tek milletvekilleri mi, siyasî partiler mi yoksa parlamento mu temsil etmektedir?
  - b) Seçim, temsilciyi tesbit etmenin tek yolu mudur?
  - c) Değişik kategorilerin temsili, millî temsil yerine geçebilir mi veya coğrafi bölgelerin temsili, millî temsile ulaşmada bir yol mudur?
- Bütün bu problemler henüz kesin bir çözüme ulaşmamıştır.

F. Temsil ve Siyasî Parti Olayı

Siyasî parti, belli bir fikir ve düşüncenin iktidara gelmesiyle, bir devlet politikası olarak uygulanması için meydana getirilen insan grubu ve bunları düzenleyen örgüttür. Liberal batı demokrasilerinde, bir ülkede, siyasî yarışmada en az iki parti varsa rejim demokratik kabul edilir. İki veya daha fazla siyasî parti yoksa, siyasî partiden beklenen rol sağlanamaz. Bugün hiçbir liberal demokratik rejim, siyasî partiler olmadan işleyemez. Partiler kamu oyu oluşmasında, seçmenlerin ve seçilenlerin kadrolaşmasında önemli rol oynarlar. Bu suretle partiler seçmenle, seçilenler ve temsilciler arasında devamlı aracılık yapar. Seçmenle, adayın birbirine yaklaşmasını ve

¹¹ G. Burdeau, *Droit Constitutionnel et Institution Politique*, Paris 1976, s. 131. vd.; Duverger, *Institution Politiques et Droit Constitutionnel* Presse un de France, Paris 1970, s. 96-108. Marcel Prelot, *Institution Politiques et Droit Constitutionnel* Paris, Dalloz 1972, s. 82 vd.; Andre Hauriou et Jean Qicquel, *Droit Coustitutionnel et Institution Politiques*, s. 233-237.; Jacques Cadart, *Institution Politiques et Droit Constitutionnel*, c. 1, s. 174-181.

¹² Duverger, *Droit Constitutionnel et Institution Politique*, Paris 1976, s. 104.

anlaşmasını sağlar. Parti, aynı zamanda seçilmiş olan temsilcilerin parlamentoda kadrolaşmalarını, grup kurmalarını sağlar.¹³

G. Temsil ve Parlamento

Bugün parlamento liberal demokrasinin sembolü olmuştur. Kökeni monarşik olmakla beraber, millet iradesine dayanan demokratik bir yönetimde karar organı olarak demokratik sisteme çok iyi uyum sağlamıştır. Parlamento, Orta Çağ'da ve daha sonraki büyük monarşilerde tayinle kurulmuştur. Giderek monarşinin bir kısım yetkilerine sahip çıkarak güçlenmiş ve seçim yolu ile kurulmaya başlamıştır. Parlamento, 18. asrın sonlarında ve 19. asırda giderek güçlenmiş, yasama ve yürütme yetkisini kendisinde toplayarak güçlü olma yoluna gitmiştir.

1) Parlamentolar, bugün genellikle seçim yolu ile kurulurlar. Millettin oyları ile seçtiği kişiler milletvekili olarak parlamento üyeliğine seçilirler. Böylece parlamenterler milletin temsilcisidirler. Bütün parlamento üyelerini parlamentoda toplamak onun tüzel kişiliğini oluşturur.

2) Parlamento bağımsız olmalıdır. Parlamento bağımlı olduğu zaman görevini yapamaz, bağımsızlığı onun simgesidir. Parlamento demokrasinin, bağımsızlığın ve millî egemenliğin temsilcisidir.

Parlamentonun bağımsızlığı, emir ve baskı altında olmadan, kendi gündemini kendisinin hazırlaması ve serbestçe karar vermesidir. Toplanma ve kapanmada hiç kimseye bağlı olmamasıdır. Özellikle yürütme ve yargı güçleriyle, yargı organları karşısında bağımsız olabilmelidir. Bunun için de parlamento üyelerinin seçimle belirlenmesi gerekir. Görevden alınmaları söz konusu olmamalıdır. Parlamenterlerin yasama dokunulmazlığının olmasıyla, hiçbir baskı altında kalmadan serbestçe konuşmaları ve serbestçe oy kullanmaları, parlamento bağımsızlığının önemli unsurudur.

3) Parlamento, milletin temsilcisi olarak görev yapar. Anayasa ile kendisine verilmiş olan yetki alanı içinde aldığı kararlar, çıkardığı kanunlar ile yasamaya ait yetkisini kullanır. Bütçe kanununu kabul eder. Hükûmetin yaptığı işleri ve kararları denetler. Bu konularla ilgili olarak hükûmete sorular sorar, araştırmalar yaptırır, sorumluların yüce divana sevkine karar verir, olağan üstü hallerde gerekli tedbirlerin alınması için hükûmete yetkiler verir. Parlamento, milleti temsilen muhalefet yapanları da bünyesinde bulundurur. Toplumdaki değişik grupların yararlarının dile

¹³ a.g.e., s. 120 vd.; Jacques Cadart, a.g.e., c. 1, s. 255-254, Hachette, la Science Politiques, Paris 1972, s. 351.

getirilmesi için muhalefet yapılmasını, hukukî ve meşru yollarla parlamento kendi bünyesinde işletir.¹⁴

II. TÜRKİYE'DE MİLLÎ EGEMENLİK VE TEMSİLİ

A. Türkiye'de Millî Egemenliğin Doğuşu

Osmanlı Devleti, kuruluşundan yıkılışına kadar şerî hükümleri uygulamıştır. Bu devletin egemenlik sorunu, teokratik şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenleme önceleri, Kur'anî Kerim'deki hükümlere göre olmuştur. 1876'dan itibaren meşrutî bir devlet kurulmuştur. Egemenlik yine ilâhî kudrete aittir ve bunu yer yüzünde Osmanlı hanedanından gelen halife sultan kullanmaktadır. Bu durum çıkarılan Kanûni Esâsî ile meşrutî hale gelmiştir. Bu durum millî mücadeleye kadar devam etmiştir. Kanûni Esâsî'nin yürürlüğe girdiği 1876'dan itibaren, Osmanlı Devleti'nde hakim olan düşünce, meşrutiyet düşüncesidir. Bu düşünceye göre, padişahın saltanatı, Anayasa'dan kaynaklanmaktadır. Millet iradesine pek önem verilmemektedir. Meşrutiyet fikri, kendi seyrinde gelişmeye bırakılsaydı, Osmanlı Devleti belki bir süre sonra parlamenter monarşiye doğru yönelebilirdi. Nitekim İkinci Meşrutiyet böyle bir sistemi getirmişti. Fakat bu sürekli olmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin içindeki Türkten gayri unsurların hepsi ayrılmış, Türk unsuru, tek olarak ve kendi kaderiyle başbaşa kalmıştı. Türkler için artık meşrutî düşüncüyü savunmanın hiçbir anlamı yoktu. Çünkü padişahlık bütün İslam unsurlarının ve diğerlerinin birlik sembolü idi. Bu durumu öteden beri iyi izleyen Mustafa Kemal, hâkimiyeti milliye fikrini ortaya çıkarmıştır. Mustafa Kemal Paşa Amasya Tamimi'nde, "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"¹⁵ derken, millet hâkimiyetini ve onun ortaya çıkış şekli olan millî iradeyi, kurtuluş için en başta gelen faktör olarak ele almıştır.

Millî irade ve hâkimiyeti milliye düşüncelerini, artık Millî Mücadelenin her safhasında görüyoruz. Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi kararlarında da aynı millî irade ve millî egemenlik düşüncesini görmekteyiz.

¹⁴ Duverger, Institution Politiques et Droit Constitutionnel Presse unt. de France, Paris 1970, s. 163 vd.; Jacques Cadart, Institution Politiques et Droit Constitutionnel, c. 1, s. 329 vd. Hachette, La Science Politiques, s. 30, 348.

¹⁵ Kemal Atatürk, Nutuk, c. III, Marif Basım Evi, İstanbul 1960, s. 915-916.

Siyasî iktidarın millet iradesine dayanması esası (Er. ve Sivas Kong. mad. 8) kabul edilmişti.¹⁶ Mustafa Kemal'in önderliğinde hâkimiyet-i millîye, irade-i millîye kongrelerde benimsenmiş, millet hâkimiyetinin temsili için, ilk TBMM kuruluşuna gidilmiştir.

TBMM, egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu ve kendisinin de tek temsilcisi olduğunu kararlaştırmıştır. Böylece millet egemenliği Türk milletinde aşama aşama ilerleyerek bir millet gücü olarak yoğunlaşmış, merkezileşmiş, onu temsil eden bir mecliste toplanmıştır. Artık milleti temsil eden organ, onun adına en üstün organdır. Bunun için TBMM'den üstün hiçbir organ mevcut değildir. Millî egemenliğin bir millet gücü olarak bu kadar bilinçli ve şuurlu bir şekilde oluşumu hiçbir millette böylesine güçlü olarak ortaya çıkmamıştır.

Türk milleti, kendi egemenliğinin sahibi olduğunu, millî mücadelede, iç ve dış düşmanların işgal ve saldırılarını yine yine ortaya koymuştur. Türk milletindir" hükmü, Türk milletinin Millî Mücadelede bütün dünyaya Devleti'nde göstermiştir. Bu düzenlemeyi yapan 1921 Anayasa'sının 1. maddesi, 1924 Anayasa'sının 3. maddesi, 1961 Anayasa'sının 4. maddesi ve 1982 Anayasa'sının 6. maddelerinde yer alan: "Egemenlik kayıtsız şartsız millettir" hükmü, Türk milletinin millî mücadelede bütün dünyaya kabul ettirdiği kendi bağımsızlığının, yaşama azminin, birlik ve beraberliğinin, devlet kurma gücünün simgesidir.

B. Türkiye'de Millî Egemenliğin Temsili

1) Osmanlı Devleti, 1876 Kanûnı Esâsî'yi kabul ederek, bir anayasalı devlet oldu, fakat egemenlik yine ilahî nitelikte padişah tarafından kullanılıyordu. Bir yasama organı kurulmuştu. Bu yasama organı (Meclis-i Umumî), iki meclisli bir yasama organı idi. Meclislerden biri, Heyet-i Mebusân, seçim yolu ile kurulmuştu. İkinci meclis, Heyet-i Âyan ise padişahın tayin ettiği kimselerden oluşuyordu. 1876 Kanûn-ı Esâsî'de, seçim yolu ile kurulmuş bir meclis olmasına rağmen, vatandaşların seçme ve seçilme haklarından bahsedilmemiştir. Ancak 71. madde: "Heyeti Mebusan üyesinin her biri kendini seçen dairenin ayrıca vekili olmayıp umum Osmanlıların vekili durumundadır"; 66. madde: "Emri intihap, reyî hafî kaidesi üzerine müessesdir. Suret-i icrası, kanunu mahsusı ile tayin olunur" der. Bu hükümlerle, Anayasa'da siyasî hürriyetlere, özellikle seçme ve seçilme hürriyetine yer verilmiş olduğu şeklinde kabul edilse bile, bunun

¹⁶ Server Feridun, Anayasalar ve Siyasal Belgeler, İstanbul 1962, s. 34-35.

yorumlanması ve ne olduğu kanuna bırakılmıştır.¹⁷ Denilebilir ki Kanûn-ı Esâsiye göre Heyet-i Mebusan üyeleri nasıl seçilmiş olurlarsa olsunlar, Osmanlı toplumunu temsil ediyorlardı. Fakat Meclis için aynı şeyi söylemek zordur. Meclis bağımsız değildi. Padişahın iradesini yansıtmaktaydı. Meşrutiyet gibi 2. Meşrutiyet'te de aynı durumu görmek mümkündür.

2) Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile yeni bir dönem başlamıştır. Seçim Kanunu aynı kalmakla beraber, ilk defa milletin temsil edildiği bir meclis, 1920'nin 23 Nisan'ında toplanmıştır. Meşrutiyet dönemindeki vergi ödeyenlerin seçme hakkına sahip olmaları hükmü kaldırılmıştı. 1923, Cumhuriyet'in ilânından sonra, seçmen yaşı 18'e indirilmiş; 1934 de yapılan yeni bir düzenleme ile seçimler genelleştirilerek, kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmış ve aynı yıl seçmen yaşı 22'ye çıkarılmıştır. 1930 yıllarında çok partili hayata geçiş için deneme yapılmış fakat başarılı olunamamıştır. İlk önce 20.000 kişiye bir milletvekili seçilirken, 1935 lerden itibaren 40.000 kişiye bir milletvekili esas uygulanmıştır. Bu durum 1946 ya kadar sürmüştür.

3) Çok Partili Dönemde Temsil

1945 de çok partili siyasî hayata geçilmiştir. Siyasî partilerin kurulması serbest olmuştur. 1946 da ilk defa Türkiye'de ikiden fazla siyasî partinin seçime girdiğini görüyoruz. Seçimlere tek dereceli seçim usulü getirilmiş ve çoğunluk sistemi devam etmiştir. 1946'da ilk defa muhalefet, halkı, iktidar partisinin savunduğu fikirlerden farklı fikirlerle uyarmaya başlamış, siyasî hayata bir canlılık gelmiş, haberleşme ve basında gelişme yolu daha açık olmaya başlamıştır.

1950'de seçim, hakim teminatı altında yapılmıştır. Türk milleti, tarihinde ilk defa kendi oyları ile iktidar partisini değiştirmiştir. Yine, kamu oyu yaratmada bir aşama olarak, partilerin radyoda konuşma hakları sağlanmıştır. 1950'deki bu gelişmelere rağmen, 1960 ihtilaline kadar milletin temsilci seçmesinde pek ilerleme kaydedilmemiş hatta bazı gerilemeler olmuştur. Seçim sisteminde, seçmen yaşında önemli bir değişiklik olmamıştır.

4) 1961 Anayasası:

Türkiye'de temsil sisteminin yaygınlaşması ve milleti temsiline değişik fikir ve düşüncelere yansımaları, 1961 Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra olmuştur.

¹⁷ Talimat-ı Muvakkate.

a) 1961 Anayasası ile yasama organı TBMM, iki meclisli bir yasama organı olmuştur.

b) Anayasa'daki her çeşit haklar, Anayasa teminatına kavuşmuştur. Kanunların Anayasa'ya uygunluğu, Anayasa Mahkemesi güvencesine kavuşmuştur.

c) Sosyal devlet ilkesi gelmiş, sosyal haklar ile toplumun çeşitli kesimleri arasında, sosyal ve ekonomik denge sağlama amacı, devletin görevleri arasına girmiştir.

d) Siyasî haklar, Anayasa'da ayrı bir bölümde düzenlenmiş, siyasî partiler vaz geçilmezlik kazanmıştır. Böylece çoğulcu demokrasi tam olarak kabul edilmiştir. Seçmen yaşı, Anayasa'dan çıkarılarak kanuna bırakılmış, bu yaş 21 olarak kabul edilmiştir. İlk defa nisbî seçim sistemi kabul edilmiştir. Bunların sonunda 1961 seçimlerine katılma oranının % 81.41 olduğunu görüyoruz. 1961 Anayasası ile gelen bu değişikliklerden sonra Türkiye'de siyasî hayat çok canlanmış, temsil yaygınlaşmıştır. Bu durum, partilerin ve fraksiyonların çoğalmasına doğru yönelmiştir.

Türk milleti 1961-65 arası TBMM'de 4 parti ile; 1965-1969 arası 7 parti ile; 1969-1973 dönemi 9 parti ile; 1973-1977 dönemi 8 siyasî grupla temsil edilmiştir. Bunun sonunda da istikrarsız hükûmetler dönemi başlamıştır.

1971 Anayasa değişikliği bu temsilin yaygınlığında bir değişiklik yapmamış, yalnız Anayasa Mahkemesi iki siyasî partinin temelli kapanmasına karar vermiştir.

1968 den bu yana başlayan olaylarda, bazı sendika ve derneklerin siyasî partiler gibi politikaya girdiğini, fikir ve düşüncelerini meclis dışı faaliyet ve kanlı olaylarla sürdürdüğünü görüyoruz.

Hele 1974'den sonra bazı partilerin Anayasa Mahkemesi'nce kapanmasından sonra sendika ve derneklerin bunların yerini doldurmak çabasıyla hatta olaylı ve kanlı olarak eyleme geçmeleri sonucunu doğurmuştur. Anarşi ve terör ortamı içinde, 12 Eylül 1980 harekâtı ile Türk Silâhlı Kuvvetleri idareye el koymuştur.

1961 Anayasası'nın uygulandığı dönemde, millî iradeyi temsil için mevzuat ideal denecek şekilde mükemmel hazırlanmıştı. Fakat bu ideal düzen Türk insanının, Türk milletinin kendisini güvende göreceği bir düzen değildi. Bütün bu gelişmeler sonucu:

a) Çeşitli dernekler, sendikalar, meslekî kuruluşlar, kamu kuruluşları topyekûn politika yapmaya başlamışlar; siyasî partiler ise politika yapamaz hale gelmişlerdi.

b) Politika giderek, ferdin ve siyasî partilerin uğraşı olmaktan çıkarılmış, çeşitli siyasî olmayan kuruluşların uğraşı haline gelmişti.

c) Toplumda ayrı ayrı her etnik grup, her kategorideki insan grubu, kendisinin temsil edilmesi sonucuna gidecek çatışmaya girmişti.

d) Her çeşit dernekler, sendikalar, partiler devletin kuruluşlarında ayrı ayrı hakimiyet kurma yolu ile kendisini en güçlü kabul ettirmeyi denemişti.

e) Devletin organ ve kuruluşları arasında, devletin amacına yönelik bağlantı kopmaya başlamıştı.

5) 1982 Anayasası ve Diğer Kanunlarla Gelen Düzenlemede Millî Temsil ve TBMM

1982 Anayasası, esasında 1961 Anayasası'nın getirdiği parlamenter sistem, sosyal devlet, Anayasa ve temel hak ve hürriyetler güvencesi, yargı bağımsızlığı gibi esasları korumuştur. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yine temsilî sistemi kabul etmiştir. Milletvekilleri seçim ile seçilir. Milletvekilleri seçildikleri bölgenin değil bütün milletin vekilidirler (Mad. 80).

Milletvekilleri Türk milleti adına TBMM'de konuşur, oy kullanır, kanunların yapılmasına katılırlar. Türk milleti egemenliğini ancak Anayasa'da gösterilen organlar eliyle kullanır (Mad. 6).

Türk milletini temsilen, onun seçtiği 400 milletvekilinden oluşan TBMM, Türk milleti adına yasama yetkisini kullanır.

TBMM'nin seçtiği Cumhurbaşkanı ve Başbakanın başkanlığında kurulan Bakanlar Kurulu, yürütme yetkisini kullanır.

Bağımsız mahkemelerde, Türk milleti adına yargı yetkisini kullanır. Türk milletinin siyasî faaliyetlere katılmasını sağlama bakımından, siyasî haklar güvence altına alınmıştır.

Türk vatandaşları seçme, seçilme, bir siyasî partide veya tek başına siyasî faaliyette bulunma hakkına sahiptirler. Siyasî parti kurmak serbesttir.

Ancak 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nda açık olmayan bir duruma açıklık getirmiş; kurulamayacak siyasî partileri de belirtmiştir (Mad. 68). Sınıf ve zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasî partiler kurulamaz (Mad. 68/5).

Böylece komünist ve faşist diktatörlük, sınıf ve zümre esasını kurmak ve savunmak isteyen partiler kurulamayacaktır.

Anayasa bazı kimselerin parti kurmasını ve partiye girmesini de yasaklamıştır.

Partiler, faaliyet bakımından da Anayasa ile bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Partilerin yaptıkları işlerin Anayasa ve kanunlara uygun olması gerekir. Bu bakımdan partiler kadın kolu, gençlik kolu kuramazlar.

Partiler dernek, sendika, kamu kurum niteliğindeki meslekî kuruluş, kooperatif, vakıf gibi kuruluşlarla birlikte, siyasî faaliyette bulunamazlar. Onlardan para yardımı alamazlar. Yabancı devletlerden, uluslar arası kuruluşlardan, dernek ve gruplardan da para yardımı alamazlar.

Siyasî partilerin, bu gibi durumlara uyup uymaması, Cumhuriyet Başsavcısı'nın gözetimi altına konmuştur.

Millî iradenin, temsilinin sağlanmasında, seçme ve seçilme hakkında da bazı değişiklikler getirilmiştir. Seçmen yaşı 21 olarak Anayasa ile belirtilmiştir.

Bütün seçimler hakim teminatı altına alınmıştır.

Seçimlerin yanında gerektiğinde halk oylaması da Anayasa kabulü ve değişikliği için kabul edilmiştir.

Silâh altındaki er ve erbaşlar, askeri öğrenciler, ceza ve tevkif evinde tutuklu ve hükümlüler oy kullanamazlar.

Seçilme yeterliliğinde de bazı yeni sınırlamalar vardır. Bu sınırlamalar, suç işlemiş olmasından veya kişinin devlet memuru olması sebebiyle, istifa şartı aranması gibi getirilen kısıtlamalardır.

Seçim bölgeleri yeniden düzenlenmiş, partiler, adaylar ve listelerle, seçmen vatandaşın birbirini iyi tanması için, seçim çevreleri en fazla 7 milletvekili çıkaracak şekilde daraltılmıştır. Seçim sistemi, liste esasına dayanan, barajlı d'Hont sistemi olarak düzenlenmiştir. Bunda iki baraj getirilmiştir. Biri genel bir, % 10 barajdır. Bu % 10 barajı aşamayan siyasî partilerin oyları hiçbir seçim bölgesinde değerlendirmeye giremeyecektir. İkinci baraj her seçim çevresinde milletvekili seçilebilmek için gerekli seçilme sayısıdır. Bu sayıyı aşamayan siyasî partilerin oyları değerlendirmeye giremeyecektir.

Sonuç

Millî egemenlik ve temsilinde 1920'den beri Türkiye epeyce yol almıştır. Millî egemenliğe dayanan, millî irade ile kurulan demokratik temsil rejiminin, Büyük Önder Atatürk'ün ilke ve inkılâplarından taviz vermeksizin yürümesini ve Türkiye için mutlu yarınlar çizmesini temenni ederiz.

NATIONAL SOVEREIGNTY AND ITS REPRESENTATION

(Abstract)

In the first part of this article the auther defines the concept of national sovereignty, describes its develoment in a historical context and explains how it was represented in the country. In the second part of the article the emergence and representation of the concept of national sovereignty in Turkey are explained from a historical perspective.